ULUSLARARASI
TÜRK SAVAŞ ESİRLERİ
SEMPOZYUMU BİLDİRİ KİTABI

14-15 MART 2017, İSTANBUL

Editörler

Prof. Dr. Okan YEŞİLOT - Prof. Dr. Yüksel ÇELİK

Prof. Dr. Leyla COŞAN - Doç. Dr. Ali SATAN

ULUSLARARASI TÜRK SAVAŞ ESİRLERİ SEMPOZYUMU BİLDİRİ KİTABI
Sultanbeyli Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü
Kültür Yayınları No. ...

Genel Koordinotör ve Proje Yönetmeni
Mehmet Mazak

Editörler
Prof. Dr. Okan YEŞİLOT
Prof. Dr. Yüksel ÇELİK
Prof. Dr. Leyla COŞAN
Doç. Dr. Ali SATAN

Tashih ve Redaksiyon
Arş. Gör. Dursaliye ÇAĞLAR

Grafik Uygulama ve Tasarım
Cihan DİMEN TÖRE

ISBN
978-605-62984-1-7
İstanbul 2018
© Copyright Sultanbeyli Belediyesi

Baskı ve Cilt
Form Baskı Teknolojileri Reklam ve Paz. Tic. Ltd. Şti.
Şerifali Mah. Şehit Sokak No:16/1 Ümraniye / İstanbul
Tel: (0 216) 337 37 96 Matbaa Sertifika No: 31613
www.formbaski.com.tr

SULTANBEYLİ BELEDİYESİ
Abdurrahmangazi Mahallesi Belediye Caddesi No. 4
Sultanbeyli - İstanbul
Tel. 0216 564 13 00 Faks. 0216 564 13 71
e-posta belediye@sultanbeyli.bel.tr
www.sultanbeyli.bel.tr

ESARETNÂMELER VE MEHMED NECATİ'NİN ESARETNÂMESİ

Erhan AFYONCU*

Esirlerin kaleme aldıkları hatıralar Avrupa literatüründe[1] oldukça fazla iken esaretnâme türü eserlere Osmanlı tarih yazıcılığında az rastlanılır.

Esaretnâmeler

Bu türdeki eserlerden elimizde mevcut olan en eskilerden birini Hindî Mahmud kaleme almıştır. Mahmud, 60 yaşında müteferrika olarak katıldığı 1571'deki İnebahtı Savaşı'nda İspanyollara esir düştü. Dört yıl İspanyolların elinde esir kaldıktan sonra, Vatikan'a gönderildi. 1575'te ise III. Murad'ın fidyesini ödemesi üzerine 64 yaşında iken serbest bırakıldı.

* Prof. Dr., Milli Savunma Üniversitesi Rektörü, İstanbul / Türkiye, erhanafyoncu@gmail.com

[1] Osmanlı'ya esir düşmüş bazı Hristiyanlar'ın hatıraları için bk. Johannes Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, çev. Turgut Akpınar, İstanbul 1995; *Osmanlıda Bir Köle, Brettenli Micheal Heberer'in Anıları, 1585-1588*, çev. Türkis Noyan, İstanbul 2003; *The worthy enterprise out of captivitie of the Turkes at Alexandria the 3rd of Januarie 1577; The Rare and Most Wonderful things which Edward Webbe an Enlishman Borne, Hath Sene and Passed in his Troublesome Travailes...*, London 1590; *Türkiye Seyahati, Kanuni Sultan Süleyman Devrinde İstanbul, 1557 Yılında Bir El Yazması, Osmanlılara Esir Düşen İspanyol Pedro'nun Anıları*, çev. Yeliz Demirhan (Demirören), İstanbul 2011; Giovan Maria Angiolello, *Fatih'in İç Oğlanı Anlatıyor, Fatih Sultan Mehmet*, çev. Pınar Gökpar, İstanbul 2010; Giovan Antonio Menavino, *Türklerin Hayatı ve Âdetleri Üzerine Bir İnceleme*, çev. Harun Mutluay, İstanbul 2011; V. Vratislav, *Baron Vratislav'ın Anıları: XVI. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, çev. M. Süreyya Dilmen, İstanbul 1988; Orhan Burian, "Türkiye Hakkında Dört İngiliz Seyahatnamesi", *Belleten*, S 57 (Ankara 1951), s. 224-226.

Bunun üzerine Hindî Mahmud, esaret hayatına dair "Esaretnâme-i Hindî" adında manzum bir eser kaleme aldı ve eserini kurtuluşuna vesile olan III. Murad'a ithaf etti. Mahmud, esaretnâmesinde yer yer kendi ailesinden bahseder ve özellikle esaret yıllarında çocuklarını özlediğini yazar[2].

"Makale-i Zindancı Mahmud" olarak bilinen bir diğer esaretnâmenin kahramanı Yusuf'tur. Esaretnâmenin müellifi Yusuf, aslen Kahire'de bir tüccar olan Hacı Abdurrahman'ın kölesiydi ve 1084'te (1673-1674) sahibi tarafından eline bir miktar sermaye verilerek azat edildi. Ticaret amacıyla Mısır'dan elli beş kişilik Müslüman kafile ile hareket eden Yusuf'un gemisi dehşetli bir fırtınaya tutuldu, gemidekiler uzun ve meşakkatli günlerden sonra kendilerini ıssız bir adaya zorlukla atabildiler. Kazadan kurtulanlar bu ıssız adadan kurtulmak için ateş yaktılar, fakat bu kez bir korsan gemisi tarafından esir alındılar. Geminin kaptanı Kıbrıs'ta bir yağma yapmayı kararlaştırdığında kendisine düşman olan geminin zindancısı Müslüman esirlerle anlaşıp kaptan ve korsanların çoğu karaya çıktığında gemiyi ele geçirmeyi planladı. Nitekim Kaptan ve birçok korsan karaya çıktıktan sonra, gemide kalanları önce sarhoş etti ardından Müslüman esirlerle birlikte kimini öldürüp kimini esir ettikten sonra yağmadan geri gelenleri de aynı akıbete uğrattı ve gemiyi ele geçirdi. Müslümanlar ve birkaç gayrimüslim ile birlikte korsanlık etmek üzere anlaştılar. Bundan sonra Kıbrıs Paşası'nın davetini kabul etmeyince paşa, Zindancı Kaptanı esir aldı. Gemide kalanlar ile Kıbrıs Paşası arasında yaşanan mücadeleler neticesinde Zindancı Kaptan tekrar serbest bırakıldı ve Tunus bayrağı ile Akdeniz'de korsanlık etmeye başladı. Malta gemisi ile mücadele esnasında kelime-i şehadet getiren Zindancı Kaptan, Mahmud adını aldı ve daha sonra Tunus'a gittiğinde sünnet oldu. Maltalılara ait bir gemiden Tunuslu bir kaptan olan Mehmed'i kurtardı ve bu sayede Tunus'a gittiğinde ocağa dahil edildi. Ancak bir süre sonra kendisini çekemeyenler yüzünden ocaktan ayrılmak zorunda kaldı. Ticaret amacıyla bir gemiyle İskenderiye'den İstanbul'a hareket eden Yusuf yolda başına gelenleri kaleme alıp sahibine gönderdi[3].

[2] *Sergüzeştnâme-i Hindî Mahmûd İnebahtı Gâzîsi Hindî Mahmûd ve Esâret Hâtırâları*, haz. Ahmet Karataş, İstanbul 2013; aynı yazar, "Bir İnebahtı Gâzisinin Esâret Hâtıraları: Sergüzeştnâme-i Hindî Mahmud", *Osmanlı Araştırmaları*, S 37 (İstanbul 2011), s. 17-48; Hakan Yekbaş, "16. Asırda Yaşamış Bir Şairin Sergüzeşti: Hindî Mahmûd ve Eserleri", *Türk Kültürü İncelemeleri*, S 26 (İstanbul 2012), s. 137-172.

[3] Fahir İz, "Makale-i Zindancı Mahmud Kapudan", *Türkiyat Mecmuası*, XIV (İstanbul 1965), s. 111-150; Macuncuzade Mustafa Efendi, *Malta Esirleri*, haz. Cemil Çiftçi, İstanbul 1996.

Esirliğine dair eser kaleme alan bir diğer müellif Macuncuzâde Mustafa Efendi'dir. 1597'de günlük 130 akçe yevmiye ile Kıbrıs Adası'ndaki Baf Kazası kadılığına atanan Mustafa Efendi hakkında yeterli bilgimiz yoktur. Mustafa Efendi, görev yerine gitmek üzere 1597'de denize açıldı, Baf Kazası'na yaklaşıldığı sırada dört parça gemiden oluşan Malta korsanlarıyla karşılaştı ve arkadaşlarıyla birlikte esir edilerek Malta'ya götürüldü.

Mustafa Efendi, manzum ve mensur esaretnâmesinin başında "Saint Aubin adlı lanetli Fransız kaptanı on iki yelkenliyi ve iki yüz seksen üç esiri Şevval ayının sonunda Malta'ya getirdiler"[4] der. Mustafa Efendi, şehid olanları saydıktan sonra Aclun ve Erbid Kadısı Abdurrahman Efendi, Güvercinlik Kadısı Sinan Efendi'nin de kendisiyle birlikte esir düştüğünü söyler. Mustafa Efendi mezkûr eserinde yaşadığı zindan başta olmak üzere neler yiyip içtiklerinden, çalışma ve istirahat etme şartlarından, kendilerine gösterilen muamelelerden, hangi zamanlarda zincire vurulduklarından, kendisi ve yanında esir bulunan arkadaşlarının muzdarip olduğu meselelerden de bahseder. Müellif gündüzleri Kayserili dergâh çavuşlarından Abdülvehhab Çavuş'un oğlu İbrahim Çelebi'nin evinde kaldığını, geceleri ise bir süre Kıbrıs Harsoyfa kadısı olup 1591'de esir düşen Haşim el-Haşimî'nin günlük olarak sayım yapılan mangasında bulunduğunu da anlatır. Hendeklerde top yerleri hazırlamak, taş, toprak taşımak gibi işlerde çalıştırıldıklarını ifade eden Mustafa Efendi, üzerlerine gönderilenlerin kendilerine türlü eziyetlerde bulunduklarını, dinlerine hakaret ettiklerini yazar. Bununla birlikte bazı özel günlerde ibadet edebilmeleri için zindanda bir mescid yapıldığını, bu günlerde çalışmaya götürülmediklerini de ekler. Yardımını beklediği III. Mehmed ve Safiye Sultan'a övgü dolu kasideler kaleme almış, esaretten kurtulanlarla göndermeye çalışmıştır. Bu minvalde padişaha yazdığı kasidenin bir beytinde "Muhassal kesdiler cebren bahamız beşyüz altına, Mürüvvet sana kalmışdır kerem kıl eyle ihsanı" diyerek kurtuluşu için gerekli olan para hakkında da bilgi verir. Bununla birlikte dönem dönem padişaha kızgınlığını da dile getirir. Gevher Han Sultan'ın evladı Mora Beyi Mehmed Efendi'nin

[4] *Malta Esirleri*, haz. Cemil Çiftçi, s. 23.

kendisini kurtaracağı haberini aldıktan sonra sevincini dile getirerek bir kaside kaleme almıştır. Mustafa Efendi, korsanların kendilerini salmak için pazarlık yaptıklarını, verdikleri teklifin ise korsanlar tarafından az bulunarak tekrar hendekte çalışmaya gönderildiklerini ifade eder. Eserde yanında bulunan pek çok kişinin istenen fidyenin ödenerek nasıl kurtuldukları da yer yer anlatır. Şiir ve tarih düşürme konusunda ehil olduğu anlaşılan Mustafa Efendi arkadaşlarının kurtulması başta olmak üzere bazı önemli hadiselere tarih düşmüştür. Arkadaşlarından 1598'de bir mektup almıştır. Bu minvalde arkadaşları kendisinin şehit düştüğünü sandıklarını, ruhu için de hatim okuduklarını, salınması hususunda bir kafirin bırakılması için Nişancı Musa Çelebi'nin sultandan emir çıkartmış olduğu haberini almıştır[5].

Bir Mısır yeniçerisi olan Süleyman'ın Fransa'daki esaretinin anlatıldığı ilginç bir esaretnâme vardır[6]. Mensur ve diyalog formunda kaleme alınan eser, Mısır'da iki mecliste yapılan sohbetleri ihtiva eder. Bu sohbetlerin temel konusu bir Mısır Yeniçerisi iken Uyvar Kalesi'nin düşüşünde esir olup sekiz sene Fransa'da kalan Süleyman'ın Fransa'ya dair hatıraları ve izlenimleridir.

Eser, Mısır'da Kasrü'l-ayn diye meşhur bir mesire yerinde Mısır eşrafının cirit, ok ve tüfek oyunlarıyla eğlendikleri; Ehram dağlarını, yemyeşil bahçeleri ve Nil nehrini seyrederken kahveler ve şerbetler içerek sohbetler ettikleri bir mecliste başlar. Sohbet gün içerisinde gerçekleşen oyunlara gelince; bir çorbacının kölesi olan Süleyman'ın at üzerinde tüfek ile gösterdiği maharet mecliste bulunanlar tarafından çokça methedilir. Bu esnada "paşa ağalarından" Mustafa Ağa, Süleyman'ın bu hünerleri Fransa'da öğrendiğini söyleyerek sohbeti asıl mecrasına çekmiştir. Mecliste bulunan ihtiyarlardan Ahmed Ağa, bu duruma şaşırıp Fransızların bu kadar iyi atları ve silahşörleri olduğunu bilmediğini söyleyince; Mustafa Ağa, Fransa'da iyi at ve silahşör bulunduğunu övgüyle anlatmıştır. Mecliste bulunanlar ise buna itiraz ettikleri gibi Mustafa Ağa'ya "Belki sen Bec Seferi'nde esir

[5] İsmet Parmaksızoğlu, "Bir Türk Kadısının Esaret Hatıraları", *Tarih Dergisi*, S 8 (İstanbul 1953), s. 7-84; Macuncuzâde Mustafa Efendi, *Malta Esirleri*, sad. Cemil Çiftçi, İstanbul 1996.

[6] Belkıs Altuniş Gürsoy, "Siyasetname Hüviyetinde Bir Esaretname", *Erdem*, S 60 (Ankara 2011), s. 77-141.

olduğun zaman kâfirler ile ünsiyyet idüp ve senin kalbine te'sir etmişdir"[7] diyerek latife etmişlerdir. Mustafa Ağa, bu duruma inanmıyorlar ise Süleyman'ı davet edip sorabileceklerini söyleyince meclistekiler razı olup Süleyman'ı meclise getirtirler. Ahmed Ağa "Fransa'da bir müddet kalmışsın, Mustafa Ağa bize bazı şeyler anlattı aslı nedir anlatıver" deyince Süleyman biraz tereddüt etmiş, bana "vilayetini övüyor kâfir, dersiniz" diyerek endişesini dile getirmiştir. Bunun üzerine Ahmed Ağa, bundan şüphe etme biz öyle insanlar değiliz diyerek Süleyman'a güven vermiştir.

Süleyman, kendisi gibi esir olan Mustafa Ağa'yı Fransa'da gördüğünü ve söylediklerini onun teyit edeceğini ifade eder. Fransa'da esirlik olmadığını yalnızca padişahın çektirilerinde çalıştırılan esirleri olduğunu söyleyen Süleyman, kendisinin de bir esir gibi yaşamadığını ve sahibinden çok iyilik gördüğünü söyler. Fransa Padişahının mimarı olan sahibi, kendi ifadesiyle "ağası", sayesinde Fransa'da kaldığı bu sekiz sene içerisinde ne kadar kale varsa gezdiğini, yazı seferlerde geçirdiğini ve kışın padişahın oturduğu şehirde kışladığını ifade eder. Bu nedenle Fransa'yı çok iyi bildiğini söyleyen Süleyman, dikkat çekici bir ayrıntı da verir: "... Hâsıl-ı kelâm nice Françe ehli vardır ki Françe diyârının ahvâline benim gibi vukuf olmamışdır. Zira her gördüğüm şeyleri yazup hıfz iderdim"[8].

Sekiz sene sonra vatan hasreti ve din muhabbeti nedeniyle memleketine döndüğünü söyleyen Süleyman, bu girizgahtan sonra o gün akşam oluncaya kadar Kasrü'l-ayn'da ve ertesi gün Ahmed Ağa'nın evinde gerçekleşen iki sohbet meclisinde Ahmed Ağa'nın soruları ile Fransa'ya dair bildiklerini anlatır. Bu diyaloglarda her soru bahsedilen konuyu açmaya yönelik kurgulanmıştır. Verilen bilgiler mübalağalı ve Fransa'yı idealize eder bir mahiyettedir. Zaman zaman Mısır ve Osmanlı ile mukayeseler yapılarak Fransa'nın üstün tarafları ortaya konulur.

Mısır Yeniçerisi Süleyman, Fransa'da sekiz bin şehir ve sayısız köyler olduğunu, Paris'in Mısır'ın iki katı büyüklüğünde ve nüfusunun Mısır'ın üç katı olduğunu, her yıl Paris'ten 20 milyon, bütün Fransa'dan 200 milyon hazine tahsil edildiğini ifade eder.

[7] "Siyasetname Hüviyetinde Bir Esaretname", s. 93-94.

[8] "Siyasetname Hüviyetinde Bir Esaretname", s. 94.

Fransa'nın 200 bin atlı ve 300 bin yaya askeri olduğunu, ayrıca donanmada yüz büyük kalyon ve bu kalyonlarda 50 bin asker bulunduğunu söyler. Askerlerin sürekli talim yaptığını ve müdafaada bulunmaktansa cephede yer almayı daha çok istediklerini ifade eder. Bu minvalde kalelerinin çok sağlam olduğuna, askerinin çok itaatkâr ve cesur olduğuna dikkat çekmekte ve askerlerin bayraklarını, kıyafetlerini ve teşkilatını anlatır. Fransa'nın Avrupa'nın en güçlü devleti olduğunu özellikle belirtir.

Fransa'nın çok iyi bir haberleşme ağı olduğunu ve ulakların ülkenin her yerinden sürekli haber getirdiğini, donanmanın çok güçlü olduğunu, öyle ki bütün Trablus gemileri birleşse bir Fransız gemisini alamayacağını, Fransa padişahının çok adil olduğunu, halkın ve askerin ona mutlak itaat ettiklerini, devlet işlerinde mutlak otorite sahibi olduğunu belirtir. Osmanoğullarının hilal sembolü gibi Fransa kralının sembolünün de güneş olduğunu anlatır.

Paris'in ne kadar büyük ve güzel bir şehir olduğunu, Versailles Sarayı'nın yapımında 130 bin kese masraf edildiğini, sarayın ve bahçelerinin güzelliklerini, ahırının bile bir saray kadar olduğunu anlatır, fiskiyeleri ve su kanallarından övgüyle bahseder. Fransızların çok misafirperver olduklarını özellikle belirtir. Fransa padişahının bir kez evlendiğinden, boşanmanın yasak olduğundan ve sarayda harem olmadığından bahseder. En büyük şehzadenin padişah olmasının kural olduğunu ve şehzadelerin çok iyi yetiştirildiğini anlatır.

En meşhur esaretnâme Tımışvarlı Osman Ağa'nın hatıralarıdır. Tımışvarlı Osman Ağa, 1687'de Lipova'da Avusturyalılar'a esir düştü ve uzun süre esaret hayatı yaşadı. Avusturyalı bir generale hizmet etti. Viyana'da 7 yıl kaldı. Karlofça Antlaşması'ndan sonra kaçarak Belgrad'a ulaştı. Belgrad'da tercümanlık yaptı, ancak 1716'da Tımışvar'ın, 1717'de de Belgrad'ın elden çıkması üzerine Vidin'e giden Osman Ağa, burada da tercümanlık yaptı. 1724 yılı başlarında İstanbul'a göçüp, Bâbıâli'de tercümanlık hizmetinde bulundu. Osman Ağa, yazdığı hatıratında 12 yıl süren esaret hayatını (1688-1700) anlatır. Eserinde, esaretinden önceki ve sonraki hayatını özet olarak vermiştir[9].

[9] *Leben und Abenteur des Dolmetschers Osman Aga. Eine Türkische Autobiographie aus der Zeit der grossen Kriege gegen Osterreich*, haz. Richard F. Kreutel-Otto Spies, Bonn 1954; *Viyana Muhasarasından Sonra Avusturyalılara Esir Düşen Osman Ağa'nın Hatıraları*, yay. M. Şevki Yazman, İstanbul 1961; 2. Baskı *Viyana Kapılarından Dönüş ve Osman Ağa'nın Çilesi*, yay. M. Şevki Yazman, İstanbul 1962; Temeşvarlı *Gavurların Esiri, Temeşvarlı Osman Ağa'nın Hayatı ve Eserleri*, çev. Esat Nermi, İstanbul 1971; *Kendi Kalemiyle Temeşvarlı Osman Ağa (Bir Osmanlı Türk Sipâhisinin Hayatı ve Esirlik Hatıraları)*, haz. Harun Tolasa, Konya 1986.

Uzun ve maceralı bir dönemden sonra Viyana'da yedi yıl kadar kalan Osman Ağa bu süre içerisinde nispeten serbest bir yaşam sürmüştür. Viyana'da ve efendisinin sarayında bulunan esirlerle görüşmüş ve nasıl ve nerede esir oldukları ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermiştir. Karlofça Antlaşması'nın imzalanması ile Müslüman kadın ve erkek esirler memleketlerine dönmek için uğraşmaya başlamışlar, Osman Ağa efendisinin mührü kethüdada bulunduğu için onun adıyla "Hristiyan oldukları ve Budin tarafına yerleşmek için yola çıktıklarına dair" sahte yol kağıtları hazırlamışlar ve bir yolunu bularak arkadaşı Muhammed'le Budin'e gidecek bir gemiye binerek yola çıkmışlardır.

Uzun maceralı bir yolculuktan sonra Osman Ağa Belgrad'a ulaşmıştır. Belgrad muhafızı Ali Paşa'ya ikisi de arzuhal vermişler ve Muhammed için Rumeli paşasına Osman Ağa için Tımışvar paşasına mektup yazılarak geçmişte sahip oldukları payelerin iadesi talep edilmiş, ikisi de memleketlerine yola çıkmışlardır. Osman Ağa Tımışvar'a geldiğinde Vali Sarı Ahmed Paşa huzuruna çıkmış, başından geçenleri anlatmış ve fârisân-ı evvel odabaşılığı görevi kendisine geri verilmiştir. Tımışvar muhasarasında elde ettiği tüm malı mülkü kalmış, gözleri zarar görmüş ve Belgrad'daki muhasarada da eşi dahil pek çok akrabası şehit olmuştur. Daha sonra göçettiği İstanbul'da Tophane'de az bir gelirle hayatına devam etmiştir.

Yaşadığı onca hadise, atlattığı badireler bir yana Temeşvarlı Osman Ağa'nın kaleme aldığı bu eser, yıllarca esaret altında bulunduğu toplumun örf, âdet ve yaşayış şekillerini anlatmakta; evlilik, yeme-içme ve ölüm gibi hadiselerdeki toplumsal tavrı ve geleneği bize aktarmaktadır. Diğer taraftan esir olduğu kişilerin görevleri dolayısıyla pek çok kale, palanka, şehir ve kasaba görmüş ve bütün bu yerleri zindanından yattığı samanlığa kadar bazen kısmen bazen ayrıntılı olarak tasvir etmiştir. Yıllar süren esaretle öğrendiği dil ile gittiği pek çok şehrin ve kasabanın ve tanıdığı insanların ismini asıl adıyla kaydetmiştir. Metnin pek çok yerinde yabancı dilde cümleler ve Türkçe karşılıkları mevcuttur. Osman Ağa'nın eserindeki kıymetli noktalardan biri de gittiği yerlerdeki diğer Müslüman esirler ile konuşması nerede esir düştükleri ile ilgili bilgi vermesidir. Yine

Karlofça Antlaşması sonrasında Müslüman esirlerin vatana dönmek için sarfettikleri çabayı aktarması açısından eser çok kıymetlidir. Metinde defaatle korku olarak karşımıza çıkan bir nokta var ki o da "Beç'e götürülüp Hristiyanlaştırılmak"tır. Osman Ağa yaşadıklarından dolayı derin teessürde kaldığı için eserini bitirirken *"Eddünyâ sicn-ül-mü'min ve cennet-ül-kâfir"* (*Dünya müminin cehennemi, kafirin ise cennetidir*) hadisi ile hüznünü dışarı vurmuştur.

17. Yüzyılın sonlarındaki felaket senelerinde esir düşen ve esareti hakkında kitap kaleme alan bir diğer müellif ise Hasan Esirî'dir. Hasan Esirî, 1653-1654 yıllarında Bursa'da dünyaya geldi. Babası Osmanlı meşayihinden Şeyh Hüseyin'di. Esirî, ilk defa savaşa 1678'deki Çehrin Seferi'nde iştirak etti ve daha sonra birçok sefere katıldı. 1683'teki II. Viyana kuşatması da bunlardan biridir. Esirî, 1687'de gerçekleşen II. Mohaç Muharebesi'nde esir düştü ve General İştonoton adında Avusturya'da üst rütbeli bir kumandanın elinde 2 yıl esir kaldı.

Hasan Esirî, *Mi'yârüd-Düvel* adındaki eserinde yeri ve zamanı geldikçe kendi esaret hayatına da temas eder. Mesela Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu anlatırken bir yerinde Fransız asıllı bir papazla dostluk kurduğunu, ona Türkçe öğrettiğini yazar. Bir sohbet esnasında papanın kiliselere yolladığı bir mektubun suretini kendisine okuması için verdiğini anlatır. Hasan, esir iken Avusturya askeri taburlarını gezme ve onlar hakkında bilgi toplama fırsatı bulmuştu. Daha sonra bu gözlemlerini esaretten kurtulduktan sonra devlet ricalinden üst rütbeli kişilerle paylaştı. Kendi iddiasına göre verdiği bu bilgiler sayesinde Vidin, Niş, Semendire gibi yerler Avusturya'dan geri alınabildi. Ayrıca Fazıl Mustafa Paşa ile özel olarak görüştüğünü ve ona askerî taktikler hakkında bilgi verdiğini yazar.

Daha Çehrin seferinde tanıştığı Eğinli Mehmed Ağa (daha sonra paşa), Hasan Esirî'nin esaret akçesini ödenmesi için Sofya muhafızı Şaban Ağa'ya ve bazı idarî âmirlere mektup yazdı ve bunun üzerine fidyesi ödenen Esirî, 1689'da özgürlüğüne kavuştu.

Esaretinden sonra Daltaban Mustafa Paşa ile birlikte doğu seferlerine katılmıştır. 10 sene kadar bu Bağdat-Basra bölgesinde kalan

Hasan Esirî, buradaki bedevî isyanlarının bastırılmasında önemli rol oynadı. Bürokratik olarak esaretten sonra Bağdat ve Kıbrıs defterdarlığında bulunan Esirî, kendi ifadesiyle "akranlarının hasedi ve düşmanlarının hilesi" ile sürgünlerde bulundu ve tespitlere göre 80 yaşını aşmış şekilde büyük bir ihtimalle Limni Adası'nda vefat etti[10].

Esir Mektupları

Manzum ve mensur esaretnâmelerin yanında, esirlerin kaleme aldıkları mektupların bazıları da tespit edilmiş ve yayınlanmıştır. Bu mektuplar, esaretnâmelere nazaran oldukça kısa sayılmalarına mukabil, yine de Osmanlı tebaasının esaret hayatlarına dair önemli bilgiler ihtiva ederler.

Abdi Çelebi'nin Zilhicce 933 (Ağustos-Eylül 1527) tarihli uzun mektubu vardır[11]. Hazine-i Amire Katiplerinden[12] Abdi Çelebi'nin mektubu, mecmuada: "Frenk Kal'alarından Messina nâm Kal'ada birâder-i azîz Abdullah ve vâlide-i huceste hapsolup, mezbûr Abdullah zikrolunan kal'alardan birâderi Feth Çelebi'ye gönderdiği mektûb suretidir"[13] şeklinde kaydedilmiştir. Buradan Abdullah olan adının kısaltması olan Abdi'yi kullandığı anlaşılmaktadır.

Abdi Çelebi mektubunda; Eğri Direk isimli gemiye annesi ile birlikte Mısır'da Reşid denilen iskeleden bindiklerini, Nil'de ilerleyip İskenderiye'ye yakın Şirden Burnu'nda korsanlarla karşılaşıp uzun bir mücadeleden sonra

[10] Göker İnan, Hasan *Esîrî'nin Mi'yêrü'd-Düvel ve Misbârü'l-Milel İsimli Tarih ve Coğrafya Eseri (İnceleme Transkripsiyon)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2017.

[11] Halil Sahillioğlu, "Akdeniz'de Korsanlara Esir Düşen Abdi Çelebi'nin Mektubu", *Tarih Dergisi*, XIII/ 17-18 (İstanbul 1963), s. 241-256.

[12] Mektubun müellifi olduğu kesin olmamakla birlikte Halil Sahillioğlu, Ömer Lütfi Barkan'ın yayınladığı 1527-1528 mali yılına ait bütçede ("H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği", İktisat Fakültesi Mecmuası, XV/1-4, İstanbul 1955, s. 251-329) muhasebe-i Arab görevinde 22 akçe ulufe alan bir Abdi Çelebi tespit etmiştir. Aynı şekilde Abdi Çelebi'nin mektubunda zikrettiği Kara Bâlîoğlu ismini de tespit etmiştir (Halil Sahillioğlu, "Akdeniz'de Korsanlara Esir Düşen Abdi Çelebi'nin Mektubu", s. 248).

[13] Sahillioğlu, s. 248.

esir olduklarını anlatır. Esir olduktan sonra kendilerine doğru dürüst su ve yemek vermediğini, hatta bu yüzden kendisinin hastalandığını, annesinin ise kendisine verilen ve zaten çok az olan suyun yarısını oğluna içirerek iyileşmesini sağladığını fakat bu kez onun hastalandığını anlatmaktadır. Korsanlar denizde fırtına çıkınca bu fırtınaya Türklerin kitapları sebep oldu diyerek kitapların bir kısmını denize attıklarını kalanını da yaktıklarını söyler. Kırk günlük zorlu bir yolculuktan sonra Messina'ya ulaştıklarını, buraya vardıklarında gemi sahibinin vekili olan Arslan'ın korsanlarla işbirliği yaptığını anladığını ifade etmektedir. Bir ara annesinden ayrı bir yere götürülen Abdi Çelebi, annesi ile Messina Kalesi'nde tekrar bir araya getirilmiş, hapsedilmiştir. Korsanlar Abdi Çelebi ve annesine 400 altın baha ile salıverilebileceklerini söylemiş ve bu fidyenin Avlonya'ya gönderilmesini talep etmişlerdir. Abdi Çelebi bizim paramız yok dediği zaman ise hısımlarınız olduğundan haberdarız diyerek ısrar etmişlerdir. Bunun üzerine Bursalı Hâce Sa'dî bin Nasuh kefaletle bahayı temin için "Rum"a gönderilmiştir. Abdi Çelebi validesinin evinin satılmasını, Mahmud'da olan 3500 akçenin alınmasını, kalanın tedarik edilmesini ve Hâce Sa'dî'nin bahasının da hazırlanıp Avlonya'ya gönderilmesini istediğini yazar. Ayrıca İskender Çelebi Efendisine, Kara Bâlîoğlu Mehmed Çelebi'ye, Rüstem Çelebi'ye, Matbâh Kâtibi Ali Çelebi'ye ve vekîl-i harc Mahmud Bey'e de yardım için mektuplar yazdığını söyler. Ancak üzerinden epey zaman geçmesine rağmen Hâce Sa'dî'den haber alınamamıştır. Hem gemiler de gelip gitmez olmuştur. Abdi Çelebi bu durumun nedenini "kefereye" sorduğunda: "Kral ve Rim Papa ve Venedik bir olup İspanya'ya adavet etmişlerdür...gemi gelmemeğe sebeb oldur" cevabını almıştır. Tek çarenin Mısır üzerinden Ceneviz balyosu aracılığı ile bu işin çözülmesi olduğu kendisine söylenmiştir ve Abdi Çelebi de bu konuda yardım için Süleyman Paşa, Halimi Çelebi, Kara Yazıcı Mehmed Çelebi ve Sagiroğlu'na daha önce mektuplar yazdığını ancak henüz bir haber gelmediğini belirtir. Annesinin yaşlılığına merhamet ve kendisinin gençliğine şevkat ile bahalarının temini ve kurtarılmaları için gerekli vasıtaların hazırlanması için yardım talep eder.

Hüseyin adlı esir ait olan ve Fransa Milli Kütüphanesi'nde bulunan tarihsiz olan mektup ise Roma'da muhtemelen esir olan Hüseyin'den

Paris'teki Yusuf'a yazılmıştır[14].

1576'da Floransa'da esir bulunan Erdoğmuşoğlu Hamza'ya kardeşi Ali tarafından yazılan mektup, Türk esirlerinin hatırat ve mektuplarından oluşan literatürde az rastlanan bir örnektir. Sonunda 1 Muharrem 984 (31 Mart 1576) tarihi bulunmaktadır[15].

Mektubun muhatabı Balıkesirli Erdoğmuşoğlu Hamza kardeşinin mektubunda açıkça ifade edildiği üzere Cafer Hoca Kalyatası'nda esir alınmıştır. Erdoğmuşoğlu Ali, kardeşine tüccarlar vasıtasıyla haber ve mektuplar gönderdiğini ancak ulaşıp ulaşmadığından haberdar olmadığını söyler. Ali, kardeşine onu kurtarmak için; Tunus Paşası Recep Paşa'ya Floransa Dükası'na mektup yazdırdığını, paşanın yanındaki "kızak"lardan Romalı Fabrizio Benedito'nun da ailesine mektup yazdığını, daha da önemlisi bir takas için Recep Paşa'nın yanında olan Verçile Anton isimli bir "kızak kafiri"ni kendisine verdiğini ve evi ve ailesi Floransa'da olan Verçile Anton'un da ailesine mektup yazdığını belirtir. Bu gayretlerinden bahsettikten sonra kardeşine içini ferah tutmasını zira Allah'ın yardımıyla kurtulacağını ifade eder. Kendisini büyük adamlar gibi göstermeyip hizmetkârım demesini istemiştir. Ayrıca bu mektubu kardeşim diye yazmayıp hizmetkârım şeklinde yazdığını kardeşine de öyle yapmasını tembihlemiştir. Mektubunun bundan sonraki kısmında; kaidlikten feragat ederek Kasba Camii'nde hatip olduğunu, başlarına çok felaketler geldiğini fakat anlatmaya gerek olmadığını, annelerinin vefat ettiğini, Hüseyin, Murad ve cariyelerin vefat ettiğini, Memi'nin selamı olduğunu ve kendisinin de bir tüccar gemisi bulunca kurtulmaya gayret etmesini ister.

Mehmed Necati Efendi'nin Esaretnâmesi

Esaret yıllarına dair esaretnâme kaleme alan bir diğer müellifimiz Mehmed Necati Efendi'dir. Mehmed Necati Efendi, 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'nde Kırım cephesinde bulunmuş ve Serasker İbrahim Paşa[16] ile

[14] Sahillioğlu, "Akdeniz'de Korsanlara Esir Düşen Abdi Çelebi'nin Mektubu", s. 241-242.

[15] Mikail Acıpınar, "Floransalılara Esir Düşen Erdoğmuş Oğlu Hamza'ya Yazılan Türkçe Bir Mektup (1576)", *Erdem*, S 66 (Ankara 2014), s. 5-18.

[16] İbrahim Paşa için bk. Erhan Afyoncu, "Silahdar İbrahim Paşa", *DİA*, XXXVII, İstanbul 2009, s. 193-194.

birlikte esir edilerek Petersburg'a götürülmüştür. Necati Efendi'nin, Kırım cephesinde olan hadiseleri ve esareti sırasında gördüklerini anlattığı *Târîh-i Kırım* da bir tür esaretnâmedir[17]. Ana hatlarıyla iki kısımdan oluşan eserin birinci kısmında yukarıda bahsettiğimiz Kırım cephesi vukuatı, ikinci kısımda ise müellifin Rusya'da esâreti sırasındaki gördükleri ve duydukları yer alır.

Müellifimiz Kırım cephesinde 9 Temmuz 1771'de (27 Rebiülevvel 1185) esir düşmüştür[18]. Kırk sekiz gün Kefe'de Rus ordusunda bir çadırda hapsedilmiş, bu arada da Kırım'daki son vaziyet hakkında malumat edinmiştir. Necati Efendi'den kısa bir süre sonra esir düşen İbrahim Paşa, defter emininin esir ve mahpus olduğunu haber alınca, General Dolgoroki'den yanına gönderilmesini rica etmiş ve bu isteği kabul edilerek Necati Efendi, İbrahim Paşa'nın yanına getirilmiştir[19]

Serasker İbrahim Paşa ile Necati Efendi'nin bulunduğu elli bir kişilik bir gurup, 26 Ağustos 1771'de (15 Cemâziye'l-evvel 1185) Petersburg'a gönderilmiştir[20]. Kırım ve Petersburg arasındaki bu seyahat altı ay dokuz gün sürmüş, serasker ile maiyetindekiler 12 Ocak 1772'de (6 Şevval 1185) Petersburg'da kendilerine tahsis edilen konağa varmışlardır[21].

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasından sonra İbrahim Paşa ve maiyeti 10 Şubat 1775'te (9 Zilhicce 1188) Osmanlı topraklarına dönmek üzere Petersburg'dan ayrılmışlar[22], İsmail'e ulaştıklarında Necati Efendi, sadrazama İbrahim Paşa'nın mektup ve hediyelerini götürmek için Tolcu'ya geçmiş, çeşitli menzillere uğrayarak Varna üzerinden 12 Temmuz 1775'te (11 Cemâziyel-evvel 1189) İstanbul'a varmıştır[23]. İbrahim Paşa'nın mektubunu teslim ettikten sonra hacegânlıkla

[17] Erhan Afyoncu, Necati Efendi, Târih-i Kırım (Rusya Sefâretnâmesi), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990.

[18] *Agt., s. 2, 26.*

[19] *Agt., s. 26.*

[20] *Agt., s. 26.*

[21] *Agt., s. 30.*

[22] *Agt., s. 52.*

[23] *Agt., s. 55-56.*

Defterhâne-i Âmire'de vazifelendirilmiştir[24]. 1793'te vefat etmiştir[25].

Kırım cephesi hadiselerinin en orijinal kaynağı isminin yanlış tescili sebebiyle uzun süre gözden uzak kalan Necati Efendi'nin, *Târih-i Kırım* isimli eseridir. Kısa bir eser olmasına rağmen Kırım cephesi hadiseleri hakkında verdiği malumatlar büyük bir boşluğu doldurmaktadır.

Eser, ana hatlarıyla iki kısımdan oluşmaktadır. Kırım'ın Ruslar tarafından zaptı ile sonuçlanan 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'nin Kırım cephesi muharebelerini anlatan bir tarihçe ve esir düşen Kırım Seraskeri Silâhdâr İbrahim Paşa'yla beraber müellifin Rusya'da kaldığı zaman zarfındaki esaret hayatından bahseden bir esaretnâmeden müteşekkildir. Eserin bu ikinci kısmı sefâretnâmeye benzer tarzda yazılmıştır.

Necati Efendi eserini oldukça sade bir dille kaleme almıştır. Eser, hadiselerin akışına göre yer yer hikâyelerle, manzum parçalarla, âyet ve hadislerle süslenmiştir. Hadiseler anlatılırken geçmişte olmuş bazı vak'alara da atıfta bulunulmaktadır. Meselâ, İdil Nehri'nden bahsederken, Kazan tatarı ulemâsından naklen, 1569'daki Don (Ten) ve Volga (İdil) Nehirlerinin bir kanalla birleştirilmesi teşebbüsü hakkında malumat verir[26].

Eser, müellifin Kırım seraskerliğine memur edilen Silâhdâr İbrahim Paşa'nın maiyetine Defterhâne'den tayin oluşundan bahsetmesiyle başlar. Müellif, Kırım ve Nogay ahâlisinin Osmanlı Devleti'ne karşı itaatten uzaklaştıklarını söyledikten sonra Kırım cephesinde başlarından geçenleri anlatır. Osmanlı kuvvetlerine yardım edilmediği gibi çeşitli zorlukların çıkarıldığı, Tatarların Ruslar karşısında mücadele etmeyip kaçtıkları ve çeşitli hareketlerle Osmanlı kuvvetlerini şaşırtıp zor durumlarda bıraktıkları bildirir. Kırım'da çeşitli kıyafetlerle Ruslar hesabına casusluk yapan bazı kimselerin, Kırımlıları Osmanlı Devleti aleyhine kışkırttıklarını söyleyen Necati Efendi, Kırım ileri gelenlerinin de Rusları Kırım'a saldırıya teşvik etmelerinden ve Kırım hanı Kaplan Giray'ın Ruslarla anlaştığından da söz

[24] *Agt., s. 56.*

[25] Erhan Afyoncu, "Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcihat Kayıtları, I", *Belgeler*, S 24 (Ankara 2000), s. 77-155; aynı yazar, "Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcihat Kayıtları, II", *Belgeler*, S 30 (Ankara 2005), s. 88.

[26] *Erhan Afyoncu, Necati Efendi, Târih-i Kırım (Rusya Sefâretnâmesi)*, s. 41-43.

eder. Rusların Kırım'a istiklâl vaatleri üzerine burada bulunan Osmanlı kuvvetlerinin çok zor şartlar altında mücadele verdiklerini görmekteyiz. Yeni Kale muhafızı Abaza Mehmed Paşa'nın Kırım müdafaasında lakayt davranış ve hareketleri, bu zor şartlar altında mücadele veren Kırım müdafilerinin işini ne derece zorlaştığını da Necati Efendi teferruatlı bir şekilde yazar. Necati Efendi'nin verdiği çok canlı misallerden ordunun iaşe ve ulaşım işlerindeki bozuklukları ve tüm bu zor şartlara rağmen, Serasker Silâhdâr İbrahim Paşa'nın gösterdiği gayretleri öğrenebilmekteyiz. Eserde, Rusların Or Kapı üzerine yaptığı hücumlar, Or Kalesi'nin nasıl Rusların eline geçtiği ve daha sonra Kırım içinde vuku bulan muharebeler ile Rusların Kırım'ı zaptından sonra Şirin ve Mirzâların Kırım ahalisine yaptığı eziyetler hakkında da teferruatlı malumat bulunmaktadır. İleride Kırım'ın Rusların hâkimiyetine geçmesinde büyük rol oynayacak Şâhin Giray'ın muharebeler esnasında ve daha sonra Rusya ile Kırım arasında antlaşma akdi için Petersburg'da gösterdiği faaliyetler hakkında dikkate şayan malumat verilir.

Necati Efendi, Kırım cephesindeki hadiseleri anlatırken Tatar ve Nogay kabileleri ile Kırım ve Kefe'nin coğrafyasına, beşerî ve iktisâdî durumlarına da değinir. Eserin birinci kısmı diyebileceğimiz, Kırım cephesi vukuatının anlatıldığı bu ilk kısım, Necati Efendi'nin ve İbrahim Paşa'nın esir düşmesi ile biter[27].

Eserin esaretnâme sayılabilecek ikinci kısmı, Petersburg'a gönderildikleri sırada yolda meydana gelen hadiseler ve yol üzerinde ki kaleler hakkında bilgi verilmesiyle başlamaktadır. Bundan sonra Necati Efendi, Petersburg şehrindeki ev ve dükkânları, caddeleri, köprüleri, müzeleri, nebat bahçesini, Çariçe sarayını, Çariçe'nin dinlenme yeri olan Peterhof Sarayı'nı, mücevherhaneyi, Petersburg tersanesini, gümrükleri, piç evlerini ve Rusya'da meydana gelen yangınları anlatmaktadır. Rusya'nın ekonomik durumu hakkında malumat veren müellif, vergi ve askerî sistemleri ile ulaşım teşkilatını da eserinde izah eder. Seyrettiği tiyatro ve operalar ile katıldığı balo ve yemek ziyafetinden de bahseden Necati Efendi, Çariçe'nin oğlunun düğünü hakkında da malumat vermektedir. Yine kendisinin Rusya'da kaldığı zaman içinde Petersburg'a

[27] *Agt., s. 26-28.*

gelen Gürcü Hanı Eraklis'in oğlunun ziyaretinden de bahseder, o sırada Rusya'da meydana gelen Pugaçev isyanı hakkında duyduklarını da anlatır. Petersburg'da bulunan müzeleri, sarayları, tersaneyi vs.'yi gezmiştir[28]. Rusya'nın vergi sistemi, posta ve askerî teşkilatı hakkında da malumat edinmiştir[29].

Necati Efendi'nin esâret hayatı sırasında tiyatro ve operalar seyretmiş, maskeli balolar ve yemek ziyafetlerine katılmıştır[30]. Bu minvalde müellif hayatında ilk defa gördüğü operayı şöyle anlatır: "Kraliçe sarayında bütün generaller, diğer devlet ileri gelenleri ve kadınları, ön kısmı, 27 metre boyu, 10 metre eni olan ve iki tarafında üç katlı odalar ve biri kraliçeye, biri oğluna mahsus karşı karşıya iki balkon bulunan salonda toplandılar. O yerin ortasında oyuncular bulunur ve bu yer "opera" diye tabir olunur. Güneş ve ay ve yıldız ve kar ve yağmur ve bostanlar ve türlü türlü şehirler ve kaleler görünür. Nice oyunları olup birçok sazlar çalınıp dört tarafında mumlar yanardı. Sazendelerin önlerindeki kağıtlarda makamlar yazılıdır ve yanlarında birer kandil yanar. O kağıtlara bakıp çeşitli makamlar ve oyunlar icra ederler. Buna benzer, her ayda üç beş gece olur, gelenler davet ile gelirler. Saraya geldiklerinde davetiyelerini kapıda bulunan bekçiye verirler ve içeriye girerler. Gelen kim olursa olsun bu nizama tabidir. Her gösteri için davetiyeler başkadır. Kraliçe oyuncuların oyunlarından memnun olursa bahşiş yerine ellerini birbirine vururdu. Devlet ileri gelenleri ve kadınları da öyle yaparlardı. Yani altın ve gümüş vermiş gibi olurlar. Oyuncular dahi kraliçe beğenip bizlere el vurdu diye mutlu olurlar idi. Hediye ne türlü şeydir bilmezler, bu aferin ne tükenmez hazinedir. Bu türlü gösteriye eğer akçe vermek lazım gelse, kraliçenin Serasker İbrahim Paşa'ya günlük olarak verdiği 400 akçe değil, 4 bin akçe yetmez. Biz de onlara uyduk ve hepimiz el vurduk".

Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Silâhdâr İbrahim Paşa ve maiyeti Petersburg'dan ayrılarak uzun bir yolculuk ile memlekete dönmüşlerdir. Necati Efendi bu yolculuk esnasında Rusya'da

[28] *Agt., s. 45-47.*

[29] *Agt., s. 48-50.*

[30] *Agt., s. 33-38.*

uğradıkları konak yerlerini ve birbirlerine verst[31] hesabı ile olan mesafelerini de eserine kaydetmiştir[32]. Memlekete dönüşte tayin olduğu vazifelerden de bahseden müellif, eserini Ahmed Resmî Efendi'nin *Hülâsatü'l-İ'tibâr* isimli eserinde yaptığı gibi mağlubiyet sebeplerini açıklamaya çalıştığı uzun bir bahisle bitirmektedir[33].

[31] 1 verst 1, 067 kilometredir.

[32] *Agt., s. 52-56.*

[33] *Agt., s. 56-63.*